

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در سرنوشت تاریخ تشیع

Mentazer Mentazer

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در احیاء غدیر

محمد بن علی (علیه السلام) پنجمین امام شیعیان امامیه و معروف به باقرالعلوم هستند. ایشان فرزند امام سجاد (علیه السلام) و مادر ایشان فاطمه دختر امام حسن (علیه السلام) است. پایه‌ریزی نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در تاریخ تشیع را ۳۴ سال امامت هوش‌مندانه و مهندسی‌شده امام سجاد (علیه السلام) رقم زد. در حقیقت امام باقر (علیه السلام) بر سر سفره‌ای که پدرشان پهن کرده بودند، نشستند. ایشان توانستند در قلب گروه‌ها و فرقه‌های مختلف مسلمانان نفوذ کنند و شیعه و سنی به ایشان معتقد و علاقمند بودند. امام انقلابی فرهنگی آغاز کردند و طی ۱۹ سال به مبارزه‌ای چند بُعدی و بسیار تخصصی پرداختند. در سیر بررسی نقش امام محمد باقر (علیه السلام) با سؤالات متعددی مواجه می‌شویم؛ سؤالاتی مثل:

- شرایط دوران امامت ایشان چگونه بود؟
  - اوضاع فکری مردم و حکومت در دوران امامت امام به چه شکل بود؟
  - امام باقر (علیه السلام) برای مدیریت و هدایت جامعه چه تدابیری اندیشیدند؟
  - اولویت‌بندی امام باقر (علیه السلام) در سرپرستی امور مردم و تربیت جامعه چگونه بود؟
  - مهم‌ترین و کلیدی‌ترین نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در عصر امامتشان چه بود؟
- امام به‌وسیله علم لدنی و کلام پیامبری‌شان اعتماد و محبت مردم را جلب کردند و شرایط را برای کار مهم‌تری فراهم کردند. مردم که در این دوره از مفهوم امامت دور شده بودند و پیمان غدیر را فراموش کرده بودند، با زمان‌شناسی درست امام به این موضوع متمایل شدند. امام از هر فرصت و موقعیتی برای تکرار و تبیین مسأله غدیر استفاده می‌کردند. قلب‌های مستعد هدایت و گوش‌های شنوا برای امامت را شناسایی کرده و آنها را از دیگران غربال می‌کردند؛ سپس به پایه‌ریزی ابتدایی تشکیلات شیعی مشغول شدند و تبیین و بذریاشی برای معرفی بحث مهدویت را آغاز کردند. اگر شما هم مشتاقید اطلاعات دقیق‌تر و

جذاب‌تری از جزئیات نقش امام محمد باقر (علیه‌السلام) در تاریخ پر رمز و راز تشیع داشته باشید و به پاسخ سؤال‌های مطرح‌شده برسید، با ما همراه باشید.

آماده‌سازی شرایط برای امامت امام باقر (علیه‌السلام)

برای شناخت بهتر شرایط عصر امامت و نقش امام محمد باقر (علیه‌السلام) لازم است مختصری از دوران امامت امام سجاد (علیه‌السلام) بدانیم. امام سجاد (علیه‌السلام) در شرایط بسیار تاریک و رو به نابودی شیعه به امامت رسیدند. در مقاله [بُت‌شکنی نو به نام سجاد](#) (علیه‌السلام) گفتیم، امام سجاد (علیه‌السلام) پیغمبر دوباره اسلام بودند. ایشان به پیکر درحال احتضار اسلام جان دوباره بخشیدند و آن را از مرگ قطعی نجات دادند. مردم پس از واقعه کربلا از رحمت خدا و برکت اهل‌بیت (علیهم‌السلام) ناامید شده بودند. امام در حصر کامل بودند و حق تشکیل هیچ‌گونه کلاس درس و حضور جماعتی‌ای را نداشتند. مردم به دین‌گریزی نداشتند و سرگرم عیاشی و شهوت‌رانی شده بودند. امام با وجود غم عظیم کربلا در قلب‌شان مجبور بودند دنیا و آخرت مسلمانان را از این وضعیت خطرناک نجات بدهند. ایشان به‌خوبی می‌دانستند ریشه تمام مصیبت‌های مردم دوری از خدا و حجت خداست؛ پس ۳۴ سال به‌صورت مخفیانه و نامحسوس به ترمیم ارتباط قلبی افراد با خدا و دین خدا پرداختند. امام باید در این دوره با یک استراتژی درازمدت به پاک‌سازی باورهای منفی و غلط مردم در مورد خدا و دین و خاندان رسول‌الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌پرداختند؛ همچنین به‌صورت هم‌زمان باید اعتقاد و محبت مردم به خداوند و اهل آسمان را تقویت می‌کردند.

دوران امامت امام سجاد (علیه‌السلام) دورانی بسیار مهم در ترمیم و بازسازی پایه‌های موربانه‌خورده شیعه بود. ایشان در این دوره نمی‌توانستند به تبیین و روشن‌گری در مورد موضوع امامت بپردازند، چون زمینه‌های فردی و اجتماعی آن فراهم نبود. پس باید با آماده کردن قلب‌ها، زمینه را برای آمدن فرزندشان امام باقر (علیه‌السلام) فراهم می‌کردند تا ایشان بتوانند برگی از گنج‌نامه

امامت را به مردم نشان بدهند. امام سجاد (علیه السلام) باغبانی بودند که زمین خشکیده قلب مسلمانان را شخم زدند، تا برای بذرپاشی معرفی امام توسط فرزندشان آماده شوند.

با تدابیر زیرکانه امام در این مدت رویکرد مردم در مقابل این خاندان تا حد زیادی تغییر کرد و مردم باز هم تاحدودی به آل رسول (صلی الله علیه و آله) متمایل شدند. امام با مناجات‌های عمیق و مهندسی شده توانستند قلب‌ها را آماده هدایت توسط امام بعدی کنند.

شرایط عصر امامت امام باقر (علیه السلام)

شاید برای شما هم اتفاق افتاده که سال‌ها دانشمندی فرهیخته یا عارفی بزرگ در همسایگی شما زندگی می‌کرده و شما از وجود او بی‌خبر بوده‌اید. ناگهان او از دنیا می‌رود و هویت گمنام و مجهول او برملا می‌شود. وقتی پرده‌ها برداشته می‌شود و عظمت او را می‌شناسید، افسوس و حسرت می‌خورید که ای کاش از او بهره بیشتری برده بودم. جامعه پس از شهادت امام سجاد (علیه السلام) دچار چنین حالتی شد و ناگهان متوجه خسارت بزرگ فقدان امام شد.

امامت امام باقر (علیه السلام) بعد از شهادت امام سجاد (علیه السلام) به صورت عجیب و حیرت‌انگیزی مورد استقبال قرار گرفت. جامعه که حسرت از دست دادن امام را چشیده بود، تمایلی به تکرار اشتباهش نداشت. از طرفی آن‌زمان علم و دانش باب شده بود و برخلاف عصر امام سجاد (علیه السلام) مردم به درس، بحث و دانش علاقمند و مشتاق شده بودند و حاضر بودند فقط برای شنیدن یک روایت سفرهای طولانی بروند؛ چون به ارزش شنیدن روایتی دست اول از زبان امام و تأثیر آن در زندگی خود آگاه شده بودند. شرایط به‌سمتی رفته بود، که جامعه جنس دانش و راوی آن‌را خوب می‌شناخت و جنس اصل و تقلبی کلام را نسبتاً تشخیص می‌داد.

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) از این زمان آغاز شد. مردم که شأن ائمه پیش از ایشان را به درستی نمی شناختند و سؤالات فقهی و شرعی شان را از آنها نمی پرسیدند، در عصر امام پنجم تغییر رویه دادند و فوج فوج مردم شیعه و غیر شیعه از نقاط مختلف عالم به سراغ ایشان می آمدند.

محبوبیت و مقبولیت امام باقر (علیه السلام) را در مثالی روزمره بررسی می کنیم. معمولاً اگر شما به مشهد بروید، میزان درک شما از محضر امام رضا (علیه السلام) زمانی که در حرم صرف می کنید را مشخص می کند و اگر خبردار شوید امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در مشهد هستند، حتماً زمان بیشتری را صرف ملاقات ایشان خواهید کرد؛ چون ایشان امام زمان و حاضر هستند. ابوزهره^۱ می گوید: «علما از نقاط مختلف دنیا به مدینه می آمدند، نه برای زیارت قبر رسول، بلکه برای ملاقات با حضرت باقر (علیه السلام)». نقش امام محمد باقر (علیه السلام) با این محبوبیت و شهرت پررنگ تر شد و کار به جایی کشیده شد که حکومتیان به امام «المفتون به اهل العراق؛ کسی که اهل عراق شیفته او هستند.»^۲ می گفتند و گاهی ایشان را پیغمبر اهل عراق خطاب می کردند. البته در این میان هم کسانی بودند که با غلو کردن در این القاب ممکن بود به امام و تشیع آسیب برسانند، اما امام مقابل آنها ایستادند و نقشه های شان را خراب کردند.

در مستندات تاریخی و روایات معتبر وقتی صفات ائمه بیان می شود، صفت «شبه النبی» مخصوص امام باقر (علیه السلام) است. جنس کلام و دروس امام کاملاً شبیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود و علمای اهل فن در آن زمان تشخیص می دادند که سخنان این مرد از روی علم نیست. وقتی ایشان صحبت می کردند، فقها متوجه می شدند ایشان درس نخوانده و کلامی از جنس وحی دارند، درست مثل جدشان رسول الله (صلی الله علیه و آله)، البته که این برداشت از این رو بود که هنوز هم جنس ارتباط ائمه با پیامبر برای مردم و برای اندیشمندان زمان شناخته شده نبود و این درک که همه ائمه از علم لدنی بهر مندند، فراتر از باورها و فهم آنان از امامت و شأن ائمه بود.

تاریخ نگار و مؤلف مشهور اهل تسنن^۱

مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۳ق، ص ۲۸۲^۲

آن چیزی که نقش امام محمد باقر (علیه السلام) را مؤثرتر می‌کرد، نفوذ کلام خارق‌العادهٔ ایشان بود. علما و فقها صراحتاً می‌گفتند: «اگر وحی قطع نشده بود، می‌گفتیم سخنان حضرت باقر (علیه السلام) را فرشتهٔ وحی نازل کرده‌اند و پیغمبری تازه آمده است. ما ساعت‌ها و روزها به بحثی بی‌نتیجه می‌پردازیم، اما ایشان با کلامی کوتاه و نگرشی نو جواب آن را در اختیار ما قرار می‌دهند.»

اهل فن در زمان امام باقر (علیه السلام) به فهمی قابل قبول نسبت به علم ایشان رسیده بودند، اما هنوز این نکته را فهم نکرده بودند، که این ویژگی در اختیار تمام امامان چه پیش از امام باقر (علیه السلام) و چه پس از ایشان قرار گرفته است و علم تمام ائمه علم لدنی است و اکتسابی نیست؛ در نتیجه عده‌ای برای رسیدن به جواب مسائل حل‌نشده‌شان و بعضی برای محک امام به محضر ایشان می‌رسیدند. بنی‌امیه هم که ابتدا با امام مشکل خاصی نداشت، بعد از مدتی متوجه صراحت بیان ایشان و نقش امام محمد باقر (علیه السلام) شد، پس احساس خطر کرده و عرصه را بر امام تنگ کرد.

برنامه های مبارزاتی امام باقر (علیه السلام)

باوجود این که امام باقر (علیه السلام) مورد محبت و توجه مردم بودند، اما شرایط دوران امامت‌شان خاص بود و باید چند هدف را هم‌زمان دنبال می‌کردند. گفتیم همیشه هم اوضاع مساعد نبود و پس از مدتی سخت‌گیری‌ها، فشارها و زندان‌ها برای امام آغاز شد. نظارت امام توسط حکومت کار امام را سخت کرده بود؛ مثلاً در شرایطی که شاعران بسیاری در جامعه وجود داشتند، کمتر شاعری جرئت می‌کرد برای اهل‌بیت (علیهم السلام) شعر بگوید. ^۳ کمیت شاعر از معدود شاعرانی بود، که علنی برای این خاندان بزرگ شعر می‌سرود. با این که اموال امام توسط حکومت بلوکه شده بود و شرایط اقتصادی نابه‌سامانی داشتند، اما به‌شدت اهل شعر و هنر را برای معرفی بنی‌هاشم تشویق می‌کردند. آورده‌اند امام بعد از شعرخوانی کمیت از اهل‌بیت خود خواستند، زیورآلات همراهشان را برای قدرانی کمیت از تن باز کنند و به او هدیه کنند. اختناق عجیبی بود و کمیت که مأموم زیرک و باهوشی بود، از امام خواست به جای طلا به سؤال او در مورد خلیفهٔ اول و دوم پاسخ بدهند؛ امام که از هر فرصتی برای تبیین و

از شاعران وفادار اهل بیت (علیهم السلام) ^۳

روشن‌گری استفاده می‌کردند، فرمودند: «هیچ قطره خونی در عالم نمی‌ریزد، هیچ فقیری گرسنه نمی‌خواهد و هیچ آبرویی نمی‌ریزد، مگر آن که حقش بر گردن این دو نفر است»^۴. پس مهم‌ترین نقش امام محمد باقر (علیه‌السلام) روشن‌گری و تشریح معارف و علوم بود. عمده اقدامات امام در طول امامت‌شان به شرح زیر است:

- پاسخ‌گویی به نیازهای علمی مسلمانان
  - هدایت شیعیان
  - روشن‌گری و آموزش مقام امام و شیوه امام‌داری به شیعیان
  - تبیین و معرفی غدیر و حقوق غصب شده امیرالمؤمنین (علیه‌السلام)
  - پایه‌ریزی اولین آجرهای تشکلهای شیعی و شبکه‌های تشکیلاتی مخفی
  - خاموش کردن شور و هیجان کاذب و بی‌ثمر بعضی انقلابیون خودسر و یکه‌تاز
  - تبیین آینده روشن و مطرح کردن بحث مهدویت و حکومت جهانی
  - مبارزه با تحریف روایات و افشای کلاه‌برداری راویان دروغین، که بازارشان گرم شده بود
  - نشر و بیان روایات و احادیث معتبر؛
- ایشان ۳۵ هزار حدیث به محمدبن مسلم^۵، ۷۰ هزار حدیث به جابر بن یزید^۶ و ۳۰ هزار حدیث به زراره نقل کردند. اگر محدثان شیعه خطای کمتری در نقل روایات دارند، به این دلیل است که ایشان سرچشمه را دست مردم دادند و نگذاشتند، روایات دروغین با احادیث حقیقی مخلوط شود.

۴ مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار لدرر الأخبار الأئمة الأطهار، علی اکبر غفاری، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ج ۳۰، ص ۳۸۳

۵ همان، ج ۴۶، ص ۳۲۸

۶ همان، ج ۴۶، ص ۳۴۰

Mentazer Mentazer

کلیدی ترین نقش امام محمد باقر (علیه السلام)

از آنجا که تبیین مقام امام در عالم و تشریح جایگاه امام در جامعه در عصر ایشان جدی شد، نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در تشیع نقشی بسیار کلیدی است. در بخش قبلی اقدامات امام را تیتروار گفتیم. هر کدام از این اقدامات اهمیت ویژه‌ای دارند و تکه مهمی از ۲۵۰ سال عمر امامت اهل بیت (علیهم السلام) را تشکیل می‌دهند. بالین که تمام این اقدامات روی یک خط منظم و سیری منطقی پیش می‌روند، اما شاید بتوانیم بگوییم کلیدی ترین نقش امام محمد باقر (علیه السلام) به احیاء غدیر برمی‌گردد. امام بعد از آنکه از محبوبیت و نفوذشان مطمئن شدند و گوش شنوای مردم را برای سخنان‌شان دیدند، رویه جدیدی پیش گرفتند. در عصر امامت ایشان هنوز قبر امیرالمؤمنین (علیه السلام) مخفی بود و نام امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر منابر مساجد و کوچه و بازار لعن می‌شد. آثار تربیت جهنمی معاویه هنوز در جان مردم مانده بود و نام و مرام علی (علیه السلام) مهجور بود. وقتی امام باقر (علیه السلام) مرجعیتی قوی و پرنفوذ میان مردم پیدا کردند، از فرصت استفاده کرده و خود را خراج امیرالمؤمنین (علیه السلام) و احیاء غدیر کردند. بزرگان نزد ایشان می‌آمدند و سؤالات فقهی و علمی‌شان را از امام می‌پرسیدند، امام برای آنکه نام و حق امیرالمؤمنین (علیه السلام) را زنده کنند، جواب را به سیره و کلام امیرالمؤمنین (علیه السلام) ارجاع می‌دادند و می‌گفتند امیرالمؤمنین (علیه السلام) در این رابطه فلان نظر را داشتند. ایشان عمداً از لفظ امیرالمؤمنین استفاده می‌کردند، تا برای مخاطب ایجاد سؤال کنند. مخاطب که فکر می‌کرد هشام بن عبدالملک امیرالمؤمنین است، می‌دید امام صراحتاً می‌گویند هشام امیرالمؤمنین نیست و فقط علی (علیه السلام) امیرالمؤمنین است.

امام برای پاسخ به سؤالات مشتاقانی که از شرق و غرب عالم برای کسب علم به محضرشان می‌آمدند، خود را پشت نام حضرت علی (علیه السلام) مخفی می‌کردند. استناد کردن چنین فقیه بی نظیری به امیرالمؤمنین (علیه السلام) به این معناست که همه بدانند، ایشان با این سطح علم و معرفت فقط شاگرد آن استاد بزرگ هستند. به شکلی اعلام می‌کردند شما که از چنین مباحثه و

مناظره‌ای شگفت زده شده‌اید، اگر امیرالمؤمنین (علیه السلام) را می‌دیدید و می‌شناختید، چه می‌کردید؟

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) آن بود که باطن غدیر را احیاء کنند و هدف غدیر را برای گوش‌های شنوا تکرار کنند. ایشان در هر موقعیتی با سخن و مناظره در مورد امیرالمؤمنین (علیه السلام) می‌خواستند مردم را متوجه غفلت‌شان از حقیقت امیرالمؤمنین (علیه السلام) کنند. مردم قبل از هر چیزی باید می‌فهمیدند معدن معارف در سینه علی (علیه السلام) بوده و خائن سقیفه دنیا را از برکات این معدن محروم کرده‌اند. نقش امام محمد باقر (علیه السلام) آن بود که این نکته کلیدی و سرنوشت‌ساز را در یک انقلاب نرم فرهنگی پس از سال‌ها رنج و ظلمت به مردم نشان بدهند.

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در زندگی امروز ما

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در تاریخ شیعه بسیار گسترده و سرنوشت‌ساز است. ما در این مقاله فقط به بخش مهمی از مجموعه اقدامات ایشان پرداختیم و بررسی اقدامات دیگر مثل پایه‌ریزی تشکیلات شیعی، علت دست زدن به قیام نظامی و چگونگی زمینه‌سازی مهدویت توسط ایشان را به مقالات بعدی موکول می‌کنیم.

مسئله احیاء غدیر و نقض پیمان آن توسط مردم آن قدر مسئله مهمی بود که هر کدام از ائمه (علیهم السلام) تا فرصت را مناسب می‌دیدند، از آن سخن می‌گفتند و به تبیین آن می‌پرداختند. متأسفانه دست این خاندان از حکومت کوتاه بود و چندان امکان روشن‌گری علنی و عمومی نداشتند. فقط در زمان ولایت‌عهدی امام رضا (علیه السلام) قدری شرایط تبلیغ علنی و اجتماعی برای امام فراهم شد و ایشان هم تمام همت خود را برای احیاء فرهنگ غدیر به کار گرفتند.

نقش امام محمد باقر (علیه السلام) آن بود که بذر معارف امام‌شناسی و امام‌داری را در دل‌ها بکارند. ایشان در مقابل خواهش‌های نفسانی و خودسرانه عده‌ای برای قیام نظامی هیجانی و نسنجیده، همواره آنها را به خودشناسی و امام‌شناسی دعوت می‌کردند. ایشان معتقد بودند تا زمانی که اصحاب به حقیقت وجودشان و سپس حقیقت امام و توحید معرفت پیدا نکنند، قیام نظامی بدون پشتوانه فکری و معرفتی سودی ندارد.

خوب است قدری عصر امام باقر (علیه السلام) را با عصر امروز خودمان مقایسه کنیم. شاید لازم باشد جایگاه فعلی مان را با مردم عصر ایشان مقایسه کنیم و ببینیم کجای ماجرای تشیع ایستاده‌ایم؟ بارها خوانده‌ایم و شنیده‌ایم که تاریخ تکرار می‌شود. ما اگر در دوران هر کدام از ائمه (علیهم السلام) زندگی می‌کردیم، سبک زندگی و انتخاب ما در آن دوران دقیقاً مشابه انتخاب‌ها و سبک زندگی امروز ماست. تلاش‌های دل‌سوزانه و تقلاهای پدرانۀ امام باقر (علیه السلام) به این دلیل بود، که هر کدام از ما به خودمان بیاییم و فاصله خودمان تا حقیقت پیمان غدیر را پیدا کنیم. حقیقت امیرالمؤمنین (علیه السلام) در امام هر عصری تجلی پیدا می‌کند و در او تکرار می‌شود. تا زمانی که ما علی (علیه السلام) و هدف غدیر او را نشناسیم، نمی‌توانیم با امام زمان خودمان انس و پیوند برقرار کنیم. تا زمانی که درس ولایت‌مداری و وفای به عهد امام را در دانشگاه غدیر نیاموزیم، چه‌طور می‌توانیم امام‌دار خوبی شویم و اطاعتی صادقانه از علی زمان خودمان داشته باشیم؟

بررسی مسیر مهندسی‌شده امامت اهل بیت (علیهم السلام) و نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در این مسیر منظم برای اصحاب آخرالزمان پیام مهمی دارد. اصحاب آخرالزمان و صالحان آینده‌ساز جهان فقط وقتی می‌توانند، به ظهور منجی و تشکیل دولت کریمه برسند، که اهل وفای به عهد و معرفت به امام بشوند. سیره و تلاش‌های امام باقر (علیه السلام) به همه مخصوصاً اصحاب آخرالزمان آموخت، هر کار نیکی که پشتوانۀ ولایی و نیت امام‌داری نداشته باشد، فقط یک ثواب سطحی و فانی شونده است؛ حتی اگر جهاد در راه خدا باشد. نقش امام محمد باقر (علیه السلام) در تاریخ شیعه آن بود که بیاموزد، هر عملی فقط در صورت امام‌شناسی و هدایت تحت لوای امام می‌تواند، انسان را به رشد و تربیت الهی برساند و او را جانشین خداوند روی زمین کند.